

Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı (95 nci Yıl Özel Sayısı s.57-90)

DARDANOS TABYASINDA SAVAŞ ALANI ARKEOLOJİSİ VE SONUÇLARI

FIELD OF ARCHAEOLOGY AND RESULTS OF WAR DARDANUS BATTLEFIELD

Reyhan KÖRPE

Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

ÖZET

Çanakkale Boğazının Anadolu kıyısında bulunan Dardanos Tabyası 19. yüzyılın sonunda antik Dardanos kentinin üzerine kurulmuştur. Tabya, Çanakkale Savaşları sırasında önemli bir rol üstlenmiştir. 2001 yılında burada yapılan bir kurtarma kazısında antik döneme ait kalıntıların yanı sıra, Dardanos Tabyası'na ait buluntular da çıkmıştır. Bu buluntuların dışında savaş sırasında buraya atılmış olan top mermilerinin şarapnelleri de bulunmuştur. Bu parçalardan tabyanın hangi savaş gemileri tarafından bombardıman edildiği anlaşılmaktadır.

Anahtar Sözcük: Dardanos, Dardanos Tabyası, Savaş alanı Arkeolojisi.

SUMMARY

Dardanos Bastion has been established in nineteenth century on the ancient Dardanos that is on the Asiatic shore of Hellespont. Bastion, has assumed an important role during the Gallipoli War. A rescue excavation has conducted on Dardanos in 2001, and found many ancient finds include bastion artifacts. Except these finds, there are many cannon shrapnel that fired from battleships. We can learn from these finds which battleship has fired to Dardanos.

Key Words: Dardanus, Dardanus Bastion, Battlefield Archaeology.

Coğrafi olarak Asya ve Avrupa kıtalarının buluştuğu Çanakkale Boğazı tarih boyunca bölgeye hakim güçlerin ilk ele geçirmek istedikleri yerlerin başındadır. Boğazlara sahip olmak, Doğu-Batı kara yollarına hakim olmanın yanı sıra, Kuzey-Güney deniz geçişini de kontrol altına almak anlamına geliyordu. Tarih içinde Akhalar, Lydialılar, Persler, Atinalılar, Spartalılar, Makedonyalılar, Romalılar devamlı olarak boğazları kontrol etmeye çalışmışlardır¹. Bizans döneminde ise başkent İstanbul olması boğazların önemini bir kat daha artırmıştır. Bir anlamda başkent de girişi durumuna gelen Çanakkale Boğazı, Bizans döneminde gerektiği gibi savunulamamıştır. Bu dönemdeki Boğaz savunması kıyılardaki bazı küçük kaleler ve surları olan küçük kasabalardan ibaretti. Bu zayıf savunma ne Arap akınlarını, ne de Anadolu Türk Beylerinin denizden saldırılarını önleyebilmiştir.

Çanakkale Boğazının stratejik önemini ilk kavrayan Fatih Sultan Mehmet olmuştur. Fatih, İstanbul'un savunmasının Çanakkale Boğazında başladığını anlamıştı. Bu nedenle İstanbul'un fethinden daha on yıl geçmeden Çanakkale Boğazının en dar yerine şimdiki Kilitbahir ve Çimenlik kalelerini yaptırdı. Bu iki kale, Osmanlıların düşmanlarının denizlerde üstün olduğu yıllarda düşman donanmalarının Marmara'ya geçmesini önlemiştir.

1915 yılında, Çanakkale Savaşlarındaki deniz saldırısı öncesinde Boğaza en ciddi saldırı 1657 yılında Venedik donanması tarafından yapılmıştır. Bu saldırı, Köprülü Mehmet Paşa komutasındaki Osmanlı ordusunun kıyılardaki istihkamları güçlendirerek karşı koymasıyla amacına ulaşamamıştır².

Çanakkale Boğazı düşman gemileri tarafından sadece bir defa 1807 yılında geçilebilmiştir. Bu tarihte Akdeniz'de dolaşan küçük bir İngiliz filosu sürpriz bir saldırıyla Boğazı geçip İstanbul önlerine kadar gelmişse de, daha sonra kendini güçlkle Ege'ye atabilmiştir. İngilizler uygun rüzgarın da sayesinde kolayca Marmara'ya geçebilmiş, fakat dönüşte Boğaz savunmacılarının kendilerini toparlaması ve açtıkları yoğun ateş nedeniyle bir çok gemiyi kaybetmişlerdir³. Yaklaşık iki yüz yıl sonra, bu saldırıdan ilham alarak Boğazı geçmeye kalkan diğer bir donanma ilki kadar başarılı olamamıştır. Çanakkale Boğazı 18. yüzyılın sonundan 1915 yılına kadar her iki yakaya inşa edilen tabyalar ve seygar topçu bataryaları ile iyice güçlendirilmiştir. Karadaki bu güçlü savunmanın yanı sıra, denizde de çeşitli

¹ Antik çağlarda Çanakkale Boğazında yapılan savaşlar için bakınız: Körpe 2008, 73-80.

² Uzunçarşılı 1994, 376.

³ Karal 1994, 54; Moltke 1999, 62.

mayın hatları ve son zamanların yeni tehlikesi olan denizaltılar için su altı ağları gerilmişti⁴.

Dardanos Antik Kentinin Tarihi:

Günümüzde Çanakkale iline bağlı Kepez beldesi sınırları içinde kalan Dardanos, Çanakkale'nin yaklaşık 10 km. güneyinde, Çanakkale Boğazı kıyısındaki alçak bir tepe üzerinde bulunmaktadır.

Dardanos kenti, ismini aynı zamanda kurucusu olan Dardanos'tan almaktadır⁵. Efsanelere göre Troia kentinin de kurucusu olan Dardanoslular bölgeye M.Ö. II. Bin sonunda gelmişlerdir. Bölge antik çağlarda kentin isminden dolayı "Dardania" olarak bilinmekteydi⁶. Dardanos'la ilgili elimizdeki tarihi ve arkeolojik bilgiler pek fazla değildir⁷. Yerleşimin bulunduğu arazi üzerinde yapılan yüzey araştırmasında ele geçen seramik parçalarından, yerleşimin M.Ö. 2. binden itibaren var olduğu anlaşılmaktadır⁸.

M.Ö. 5. yılda, Pers kralı Xerxes'in ordusuyla uğradığı Dardanos, zamanla komşusu Abydos'un gölgesinde kalarak ilk zamanlardaki parlaklığını kaybetmiştir⁹. Tarih içinde bölgenin diğer yerleşimleri gibi Perslerin hakimiyetine geçen kent, bir ara bağımsızlığını kazanmış ve Attika-Delos Deniz Birliğine üye olmuştur¹⁰. Adı, M.Ö. 451-424 tarihleri arasında Hellespontos bölgesi kentleriyle birlikte geçen Dardanos, 1 talent vergi ödüyordu¹¹. Ancak, 5. yüzyıl sonunda Dardanos'un, Perslerin bölgedeki en önemli müttefiki olan Zenis ve Mania'nın idari merkezi olduğu, bu dönemde basılan Pers standartındaki sikkeler üzerinde Zenis'in görülmesinden de anlaşılmaktadır¹². Kent, İskender ve sonrasında bölgeyi kontrol eden generallerin ve Hellenistik krallıkların hakimiyetine girmiştir¹³. M.Ö. 190 yılında Romalılar tarafından Troia'nın kurucu kenti olması nedeniyle özgürlüğü tekrar geri verilmiştir¹⁴.

---

⁴ Erickson 2001, 985.

⁵ Erhat 1978, 90.

⁶ Sevin 2001, 64.

⁷ Şimdiye kadar Dardanos'ta üç kurtarma kazısı yapılmıştır. Duyuran 1960, 64; Özkan 1990, 114; Körpe 2004, 22.

⁸ Cook 1973, 60.

⁹ Herodotos, 4, 43.

¹⁰ Thuykydides 8, 104.

¹¹ IG 1 262.4.10; IG 1 282.B.1.3; IG 1 270.2.3; IG 1 71.3.72.

¹² Ksenophon, *Hell* 3.1.10.

¹³ Strabon 13, 1, 28.

¹⁴ Titus Livius 38, 39, 11; Schwertek 1997, 321.

Geç Roma ve Bizans dönemlerinde kıyıdaki küçük limanıyla birlikte varlığını devam ettirmiş olan kent, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinden sonra, Çanakkale Boğazına yaptırdığı küçük kalelerin civarına Abydoslular ile birlikte Dardanosluları da göç ettirmesiyle tamamen terk edilmiştir¹⁵. Dardanos'dan göç edenlerden dolayı yeni kurulan kasabaya önceleri "Dardanelia" denilse de, bu isim zamanla unutulmuştur¹⁶. Küçük kasaba, kale ve civardaki seramik atölyeleri sayesinde bir süre sonra Çanakkale olarak tanınmaya başlamıştır. Fakat Batılı denizcilerin vermiş olduğu Dardanelles boğazın ismi olarak kalmıştır.

Çanakkale Savaşlarında Dardanos Tabyası

Zamanla önemini kaybeden ve unutilan Dardanos, 1915 yılında adını tekrar duyurmuştur. İsmi üzerine yerleştirilen bu antik kentten alan Osmanlı tabyası, 18 Mart 1915'te Boğazı geçmeye çalışan müttefik donanmasına karşı koyan Türk savunma sistemi içinde hayati bir rol oynamıştır¹⁷. **(Harita 1)**

Savaş gemisi teknolojisindeki gelişmeler ve topçuluktaki yeni buluşlarla birlikte Çanakkale Boğazı savunmasının güçlendirilmesi ve yenilenmesiyle ilgili çalışmalar Abdülaziz zamanında başlamışsa da, asıl çalışmalar daha çok II. Abdülhamit zamanında artmıştır. Boğazı Anadolu yakasından daraltan Kepez burnu yeni istikamların yapılacağı yerlerden biriydi. Bu burunun biraz gerisinde yükselen Dardanos tepesi ise görüş alanının mükemmelliği ile böyle bir istikam için mükemmel bir konumdaydı. Tepe üzerinde tabya yapılmasıyla ilgili çalışmalar ilk defa 1874 yılında başlamıştır¹⁸. Asaf Paşa tarafından 1892 yılında inşası tamamlandığı bildirilen Dardanos tabyasına, daha sonraki yıllarda birçok defa yeni eklemeler ve onarımlar yapılmıştır. Burada yapılan ilk tabyaya ait nadir bir resim II. Abdülhamit'in fotoğraf albümü içinde yer almaktadır. **(Resim 1)** Çanakkale boğazındaki diğer tabyaların da bulunduğu albümde Dardanos tabyası "*Kalaisultaniye Boğazı'nın Anadolu sahilinde vaki' Maltepe mürtefi' tabyası*" olarak geçmektedir. Fotoğraftan tepenin kazılarak burada daha alçak bir zemin oluşturulduğunu ve etrafının alçak taş bir duvarla çevrildiğini görüyoruz. Fotoğrafın sol tarafında üzeri toprakla örtülmüş taş sığınağın girişi görülmektedir. Sığınağın mimarisi bu dönemde II. Abdülhamit tarafından yaptırılan bölgedeki diğer tabya yapılarına

¹⁵ Leaf 1923, 151.

¹⁶ Leaf 1923, 137.

¹⁷ Penn 1999, 122.

¹⁸ Arşiv Belgesi: 19/R/1291 (Hicri) Dosya No:18 Gömlek No:94 Fon Kodu: MF.MKT.

benzemektedir. Fotoğrafın sağladığı bir diğer bilgi tabyada henüz büyük sabit topların olmadığı, bunlar yerine hareketli obüs toplarının bulunduğudır. Bu toplardan iki adeti boğaza çevrilmiş şekilde yanlarında cephanesandıklarıyla görülmektedir. Resimde taş duvar üzerindeki bir nöbetçi dışında tabya personeli görülmemektedir.

1896 yılında Çanakkale Boğazında inceleme yapan Rus Generali Cicakof, Kepez burnundaki torpido hattının muhafazası için Dardanos tepesi üzerinde bir tabya yapılmasını önermiştir¹⁹. Cicakof'un da bu önerisiyle Dardanos tepesindeki istikamlar genişletilerek ve yeni tabyaların inşasına başlanmıştır. 1898 yılında tamamlanan tabyaya yerleştirilecek gerekli asker ve toplar Sakarya vapuru ile Nara limanına gelmiş²⁰ ve tabyanın açılışı padişaha edilen dualarla 15 Ekim 1898 yılında yapılmıştır²¹. 1899 yılında buradaki istikam çalışmalarının devam ettiğini görüyoruz. Bu iş için Kilidbahir'de bulunan bir istikam alayının iki bölümü Bolayır vapuru ile karşı kıyıya taşınmıştır²². Aynı yıl tabyadaki çalışmalar tamamlanmış askerler tabyada bulunan toplar ile eğitim atışlarına başlamışlardır²³. 1908 yılında Dardanos tabyasında tekrar düzenlemeler yapıldığını ve koğuşların inşa edildiğini görüyoruz²⁴.

Çanakkale savaşları sırasında Çanakkale Müstahkem Mevkii Komutanlığı, 2. Ağır Topçu Tugayı, 3. Ağır Topçu Alayı, 1. Ağır Topçu Taburunda, 1. Batarya olarak görev yapmıştır²⁵. Tabyada önceleri sayıları iki, daha sonra beşe çıkartılan 150/40 mm. Çaplı ve 5 km. menzilli, gemilerden sökülmüş kızaklı toplar yerleştirilmiştir²⁶. Boğaz savunması içinde en modern sayılabilecek toplar Dardanos tabyasındaydı. Dardanos'un 1905 model Krupp toplarının bazı parçaları Goeben'den alınmıştı²⁷. Her top düşmanın hava gözlemlerinde "yılankavi" olarak tanımladığı siperlerle çevrelenmişti²⁸. Topların menzili Boğaz'da Eskikale-Domuzderesi arasına

¹⁹ Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I 2005, 5 Nr. 1.

²⁰ Arşiv Belgesi: Tarih: 22/R /1316 (Hicri) Dosya No:143 Gömlek No:90 Fon Kodu: Y..PRK.ASK.

²¹ Arşiv Belgesi: Tarih: 08/C /1316 (Hicri) Dosya No:145 Gömlek No:123 Fon Kodu: Y..PRK.ASK.

²² Arşiv Belgesi: Tarih: 03/Ca/1317 (Hicri) Dosya No:154 Gömlek No:74 Fon Kodu: Y..PRK.ASK.; Arşiv Belgesi: 03/Ca/1317 (Hicri) Dosya No:154 Gömlek No:76 Fon Kodu: Y..PRK.ASK.

²³ Arşiv Belgesi: Tarih: 02/N /1317 (Hicri) Dosya No:157 Gömlek No:52 Fon Kodu: Y..PRK.ASK.; Arşiv Belgesi: Tarih: 29/L /1317 (Hicri) Dosya No:159 Gömlek No:23 Fon Kodu: Y..PRK.ASK.

²⁴ Arşiv Belgesi: Tarih: 07/S /1326 (Hicri) Dosya No:307 Gömlek No:41 Fon Kodu: Y..MTV.

²⁵ Birinci Dünya Harbinde Çanakkale Cephesi Harekatı 1993, 181.

²⁶ Tabyada iki mevcut topa ilave olarak 19 Ağustos 1914 yılında Asar-ı Tevfik gemisinden sökülen üç top daha yerleştirilerek ateş gücü artırılmıştır. Birinci Dünya Harbinde Çanakkale Cephesi Harekatı 1993, 128, 184, Çizelge: 10.

²⁷ Mc Pherson 1920, 90; Delage 1932, 90.

²⁸ Delage 1932, 90.

kadar ancak ulaşmaktaydı²⁹. Tabyanın amacı ve görevi Mesudiye tabyasıyla birlikte düşmanın Boğazda ilerleyişini engellemek ve mayın hatlarına yaklaşan düşman mayın arama gemilerine karşı bu hatları koruyan bataryaların ateşlerini takviye etmektir³⁰. Bazı İngiliz kaynaklarında tabyada bir Alman garnizonunun da görev yaptığı bildirilse de, tabyayı ziyarete gelen Morgenthau Hamidiye tabyasının personelinin Alman olmasına karşılık Dardanos'un tamamen Türk olduğunu söylemektedir³¹.

19 Şubat 1915'te başlayan Çanakkale Deniz Savaşlarında filonun öncelikli hedeflerinden biri de Çanakkale-Kilitbahir hattının güneyindeki Dardanos Tabyasıydı³². **(Çizim 1)** 18 Mart'ta cereyan eden asıl büyük saldırıya kadar, Birleşik Filo'nun Boğazın girişinde ve hemen içeride bulunan savunma tahkimatlarını tahribe yönelik top atışları şeklinde sürmüştür³³. Birleşik Filo yaklaşık bir ay boyunca yaklaşık 21 defa bu savunma tahkimatlarına karşı harekatta bulunmuştur. 19 Şubat'ta yapılan ilk hareket Boğaz girişindeki Seddülbahir ve Kumkale-Orhaniye tabyalarına karşı yapılmış, 25 Şubat ve sonrasındaki hareketlerde ise Birleşik Filo, Boğaz'dan içeri girerek daha geride bulunan diğer savunma tahkimatlarını susturmaya çalışmıştır.

18 Mart öncesi hareketler sırasında Dardanos Tabyası, Birleşik Filo'ya ait Albion ve Triumph zırhlıları tarafından ilk defa 25 Şubat'ta saat 14.45'de bombardıman yapılmış, sadece 15 dakika süren bu ilk ateşte tabyadaki toplar menzillerinin kısılgından dolayı karşılık verememişlerdir³⁴. 26 Şubat'ta boğazdan içeri girerek keşif yapan üç torpidobot ile iki zırhlı muharebe gemisi saat 12'de Dardanos'a şiddetli bir ateşe başlamışlar, saat 4.30'a kadar süren ateş Anadolu yakasındaki obüs bataryalarının karşılık vermesi üzerine gemilerin geri çekilmesiyle sona ermiştir³⁵. Bu saldırıya katılan Albion saat 13.00'de Dardanos tabyasına yaklaşık 11 000 m.

²⁹ Birinci Dünya Harbinde Çanakkale Cephesi Harekatı 1993, Genel Kroki: 10.

³⁰ Birinci Dünya Harbinde Çanakkale Cephesi Harekatı 1993, 46.

³¹ Bush 1975, 47.

³² 6 Ocak'ta İngiltere'den 1. Lord'un gönderdiği telgrafta Amiral Carden'e operasyon hakkındaki fikri sorulmuş, 11 Ocak'ta Amiral Carden'in cevabi telgrafında: öncelikli olarak boğazın girişindeki savunmanın imhası, Kepez burnundaki N.8 bataryanın (Dardanos) temizlenmesi, daha sonra boğazın en dar yerindeki savunma hatlarının yok edilerek Marmara'ya çıkılması hedeflendiği bildirilmiştir. Gill 1918-19, 62; Çanakkale Boğazına yapılan saldırıyı planlayan Amiral Carden'in öncelikli hedeflerinden biri özellikle Dardanos bataryasının etkisiz hale getirilmesiydi. George H. Allen 1919, 81; Bush 1975, 37; Birinci Dünya Harbinde Çanakkale Cephesi Harekatı 1993, 128.

³³ Moorehead 1982, 39; Massie 2003, 456-470.

³⁴ Reynolds 1916, 369; Birinci Dünya Harbinde Çanakkale Cephesi Harekatı 1993, 130.

³⁵ Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I 2005, 21 Nr. 17.

yaklaşarak ateş açmışsa da, tabyadan herhangi bir karşılık verilmemiştir³⁶. Bu ilk muharebelerde de tabyada herhangi bir insan kaybı olmamışsa da, tabyanın önemli hasar gördüğü anlaşılmaktadır. Fakat hava şartlarının kötüleşmesi müttefiklerin saldırılarını tekrarlamasını önlemiş, bu arada da Dardanos'takiler bu durumdan faydalanarak gerekli onarımları yapabilmişlerdir³⁷. 1 Mart'ta Birleşik Donanmanın üç gemisi, Triumph, Ocean ve Albion'un Dardanos tabyasına karşı gerçekleştirdiği ikinci saldırıda batarya personelinden altısı yaralanmıştır Kepez burnu önlerine kadar gelen ve mayınları temizlemeye çalışan İngiliz-Fransız savaş gemilerine ilk defa Rus Askold kruvazörü de katılmıştır³⁸.

Dardanos tabyasına karşı yapılan üçüncü hareket, 2 Mart günü olmuştur. Saat 8.00'de boğaz girişinden yaklaşan torpidobotlara tabyadan saat 10.54'de yaklaşık bir çeyrek saat devam eden ateş sonucu düşman geri çekilmek zorunda kalmış, saat 2.30'da iki düşman gemisi, Canapus ve Swiftsure tabyayı ateş altına almışlardır. Dardanos tabyası ilk saldırıya göre oldukça uzun süren ve yaklaşık iki saat süren bu saldırıya karşılık verme şansı bulmuştur. Dardanos'a ateş eden iki düşman zırhlısı bataryanın ateş menziline girdiğinde Dardanos ve obüs bataryaları, son derece başarılı karşılık vererek, Canapus'u üç yerinden vurmaya başlamış ve her iki gemiyi de çekilmek zorunda bırakarak ne kadar zorlu bir rakip olduğunu göstermiştir³⁹.

İlerleyen günlerde, Dardanos tabyası 3 Mart'ta Prince George zırhlısı tarafından bombardıman edilmiştir. 4 Mart'ta sabah saatlerinde İntepe yakınlarına kadar sokulan iki düşman zırhlısı, saat 4.10'dan 6.20'ye kadar tabyaya ateş açmışsa da, hiçbir hasar ve zayıt vermeden geri çekilmişlerdir⁴⁰. 6 Mart'ta Albion, Majastic, Prince George, Vengeance ve Suffen tarafından bombardıman yapılmış, bu saldırılara karşılık veren batarya, gene başarılı bir atışla Majestic'i vurmuştur⁴¹. 7 Mart günü filonun iki büyük gemisi, Agamemnon ve Lord Nelson, Dardanos'u ateş altına aldılarsa da, Türk topçusunun şiddetli karşı atışlarıyla isabet alarak tekrar geri çekilmek zorunda kalmışlardır⁴².

³⁶ Tabyanın bu ateşe karşılık vermemesinin topraklarının menziline kısıtlıya bağlayanlar varsa da, P. Nykiel tabyadaki toprakların menziline 13 300-16 800m. olduğunu ve bu durumun tabyadakilerin menzili yanlış hesaplamaları ile açıklanabileceğini söyler. Nykiel 2004, 83 ve dip not 10.

³⁷ Gill 1918-19, 67.

³⁸ Reynolds 1916, 370; Allen 1919, 94.

³⁹ Reynolds 1916, 370; Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I 2005, 24 Nr. 20.

⁴⁰ Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I 2005, 28 Nr. 24

⁴¹ Allen 1922, 882; Bush 1975, 42; Birinci Dünya Harbinde Çanakkale Cephesi Harekatı 1993, 154.

⁴² Reynolds 1919, 95.

9/10 Mart gecesi bir muhrip komutasındaki üç balıkçı teknesi ve bir gemi istimbotu mayınları temizlemek amacıyla boğaza girmişlerse de, işlerini yapamadan Dardanos ve diğer bataryaların etkili ateşi sayesinde çekilmek zorunda kalmışlardır⁴³.

10/11 Mart gecesi mayın taraması amacıyla muhripler ve bir hafif kruvazör korumasında boğaza giren küçük gemiler, Dardanos tabyası ve diğer bataryaların ateşi sonucunda görevlerini yapamadan döndüler⁴⁴.

11/12 Mart gecesi mayın araması için boğaza giren iki torpido bot ve mayın arama gemileri Dardanos ve Rumeli Mesudiyesi tabyaları tarafından geri püskürtüldü⁴⁵.

13/14 Mart gecesi mayın taraması amacıyla Kepez ve Soğanlı önlerine kadar yaklaşan mayın arama gemileri Dardanos, Rumeli Mesudiyesi ve diğer tabyalarca vurularak uzaklaştırıldılar⁴⁶.

14/15 Mart gecesi Domuzdere yönünden yaklaşmaya çalışan üç muharebe gemisiyle bir torpido bot, Dardanos bataryası tarafından açılan 10 dakikalık bir ateşle geri püskürtülmüştür⁴⁷.

Nitekim Birleşik Filonun 18 Mart günü gerçekleştirdiği asıl hareket sırasında Dardanos tabyası susturulması gereken öncelikli hedeflerden biriydi⁴⁸. Bu nedenle de öğle saatlerinde Triumph muharebe gemisi uzun menzilli toplarıyla tabyayı ateş altına alarak ardı ardına vurmaya başladı⁴⁹. Gün boyu devam eden muharebelerde her iki taraf da birbirine karşı ateş üstünlüğü kurmaya çalıştı. Fakat gemilerin yoğun bombardımanından Türk tabyası zaman zaman susmak zorunda kalıyordu. Tabyanın bulunduğu tepe alt üst olmuş ve üzerindeki çok sayıda bomba çukuru havadan belirgin bir şekilde görülmekteydi⁵⁰. Alman generalin Morgenthau'ya söylediği gibi tabyanın bulunduğu antik kentten pek çok kalıntı bu bombardımanla açığa çıkmıştı⁵¹. Öyle ki, boğaz üzerinde keşif yapan bir uçak Dardanos ve

⁴³ Birinci Dünya Harbinde Çanakkale Cephesi Harekatı 1993, 159.

⁴⁴ Birinci Dünya Harbinde Çanakkale Cephesi Harekatı 1993, 164.

⁴⁵ Birinci Dünya Harbinde Çanakkale Cephesi Harekatı 1993, 165; Nykiel 2004, 89-90.

⁴⁶ Birinci Dünya Harbinde Çanakkale Cephesi Harekatı 1993, 166; Nykiel 2004, 93-94.

⁴⁷ Birinci Dünya Harbinde Çanakkale Cephesi Harekatı 1993, 167.

⁴⁸ Dardanos bataryasının adı birçok kaynaktan açıkça geçmesine karşın, bazı kaynaklar "Kepez Burnu'ndaki bataryalar" diye bahsettiği gibi, savaş sırasında 8 nolu batarya olarak numaralanmıştır. Callwell 1919, 14-26; Wheeler 1922, 887; Chatterton 1935, 92; James 1965, 39-70; Gilbert 2005, 28, The Naval Attack On The Dardanelles 18 March 1915.

⁴⁹ Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I 2005, Nr. 38.

⁵⁰ Delage 1932, 91.

⁵¹ Moorehead 1956, 43.

Çimenlik tabyalarında topçuların bulunmadığını rapor etmiştir⁵². Tüm bu ağır hasara rağmen tabya kısa bir süre sonra toparlanarak savaşa geri dönmüştür.

Akşama doğru Ocean muharebe gemisi Dardanos ve Soğanlıdere tabyalarının şiddetli ateşi sonucunda çekilmeye başlamış, fakat dönüşte bir mayına çarparak hareket edemez hale gelmiştir. Ocean'a yardıma gelen gemiler ise Dardanos'tan açılan kop ateşinden kaçmışlar, böylece kaderine terk edilen gemi bir süre sonra Morto körfezinde batmıştır. Bu arada yaralanan diğer bir muharebe gemisi olan İresstible da Dardanos tabyasının menziline girmiş ve bataryanın devamlı ateşi altında saat 19: 30'da batırılmıştır.

Dardanos bataryası, Birleşik Filonun " A Hattı" gemilerine saat 11: 30'da başlattığı ateşini bir saat kadar sürdürebilmiş, fakat düşmanın etkin ve yoğun ateşi karşısında hasar görmüş ve bir süre ateşe ara vermek zorunda kalmıştır. İşte tam da bu sırada bataryanın bulunduğu tepenin biraz altında bulunan sargı yerine düşen bir top mermisi batarya komutanı Üsteğmen Hasan, Teğmen Mefsuf, yedek subay adayı Halim ve beş erin şehit olmasına sebep olmuştur⁵³. Batarya komutanlığına atanan Yüzbaşı Muhittin komutasındaki batarya tekrar ateşe başlamış ve saat 15.32'de İresstible'ı vurarak şehit komutanlarının intikamını almıştır⁵⁴. Düşman gemisinin son bir gayretle Dardanos'a açtığı ateşin de herhangi bir tesiri olmadığı görülmüştür⁵⁵.

Akşama doğru artık savaşın kesin olarak kaybedildiğini anlayan Birleşik Filo, ağır hasara uğrayan iki muharebe gemisini boğazda kendi kaderlerine terk ederek Bozcaada açıklarına doğru çekilmeye başladı⁵⁶.

18 Mart deniz savaşı kesin olarak Türk kuvvetlerinin zaferiyle sonuçlanmıştır. Kuşkusuz bu zaferde Dardanos tabyasının rolü büyük olmuştur. Düşman gemilerinin boğaza girer girmez ateşe tuttıkları tabya etrafına 4000'den fazla top mermisi düşmüş, komutan ve subaylarıyla

⁵² Ark Royal'dan kalkan keşif uçakların verdiği raporlar ve atışların kesilmiş olması bazı tabyaların tahrip olduğu yanlışına yol açmıştı. Delage 1932, 61; Birinci Dünya Harbinde Çanakkale Cephesi Harekatı 1993, 197.

⁵³ O gün Kepez Burnundaki bir başka bataryada görevli olan Çanakkale'nin Yenice ilçesinden Ahmet Başaran bu bombardmana şahit olmuştur. Anılarında "Bizim bölüğün yanında başka bir bölük daha vardı. O bölüğün toplarından birine bir düşman mermisi düşmüştü. Subayları vardı Hasan Efendi diye. O şehit düşmüştü orada...kumandanlarıydı...Şimdi Hasan Mevsuf dedikleri yerde...On sekiz kişi de yaralanmıştı...Ben görmüştüm onları orada." Diyerek yaralı sayısının on sekiz olduğunu bildirir. Ahmet Başaran'ın anıları, <http://www.canakkale.gen.tr/gaziler/gaziler.html>; Delage 1932, 91.

⁵⁴ Bazı kaynaklar İresstible'ın top atışı ya da mayın ile vurulduğunu bildirirler. Chatterton 1935, 142; Birinci Dünya Harbinde Çanakkale Cephesi Harekatı 1993, 208.

⁵⁵ Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I 2005, 70 Nr: 56.

⁵⁶ Gill 1918-19, 74-75; Allen 1919, 97-100; Corbett 1921, 223; Frothingham 1925, 282; Vego 2008, 99.

birlikte pek çok erati şehit olmuş ya da yaralanmıştır⁵⁷. Tabya bu verdiği kadar büyük kayıplara rağmen zaman zaman susmak zorunda kalmışsa da, tekrar ateşe devam edebilmiştir. Etkili ve isabetli ateşi sonucunda Ocean ve Irresstible'in batmasına neden olmuşlardır. Dardanos tabyasının bu inatçı direnişi Türk tarafının yükseltmişken, müttefikleri derin bir hayal kırıklığına ve ümitsizliğe düşürmüştür.

18 Mart günü Dardanos bataryasındaki topların harcadığı cephane: 36 tahrip danesi, 12 külahlı dane, 63 çelik dane ve 4 sert dane ile toplam 115 mermidir. Bataryanın atışları tüm bataryalar içinde en yüksek sayıdır⁵⁸. Tabyanın sadece beş toptan oluştuğu ve düşmen gemilerinin aştığı ateş sonucu bazen atışa ara verdiği düşünülürse, bunun oldukça yüksek ve son derece isabetli bir atış oranı olduğu söylenebilir.

Dardanos tabyasının başarıları 18 Mart'tan sonra da devam etmiştir. 17 Nisan'da Çanakkale Boğazını geçmeye çalışan E 15 denizaltısı sabaha karşı 05.30'da tabyadan atılan bir atışla vurulmuş ve mürettebatı esir alınmıştır⁵⁹.

18 Mart'ta şehit olan Hasan ve Mefsuf Beylerden dolayı Dardanos tabyasının adı Çanakkale Müstahkem Mevkii Komutanlığının 7 Nisan 1915 tarih ve 707 sayılı yazılarıyla Hasan-Mefsuf Bataryası olarak değiştirilmesi önerisi, Başkomutanlığın 3 Mayıs 1915 tarih ve 1098 sayılı yazılarıyla uygun görülmüştür⁶⁰.

Dardanos tabyası ve onun komutanını Çanakkale Savaşlarındaki kahramanlıkları dışında pek fazla tanımamaktayız. Savaşlar sırasında tabya ve komutanı hakkında bilgi veren çok fazla kaynak yoktur. Sadece 15 Mart 1915 tarihinde Enver Paşa ile birlikte tabyayı ziyaret eden Amerika'nın İstanbul büyükelçisi H. Morgenthau anılarında bu ziyaretten bahsederken tabya ve tabya komutanından da bahseder⁶¹. Elçi daha sonra yazdığı anılarında, bu ziyaret sırasındaki gözlemlerini ve izlenimlerini anlatırken tabyadaki topların 1905 model Krupp topları olduğunu ve bunların Boğaziçi'nde yatan Türk ve Alman gemilerinden söküldüğünü bildirir. **(Resim 2)** Komutanlar geldiğinde Birleşik Filonun birkaç gün önce Dardanos tabyasını korkunç bir bombardımana tuttuğu, fakat bu bombardımanın tabyaya hiçbir zarar vermediğini görmüşlerdir. Elçinin sözünü ettiği bombardıman, 3, 6 ve 7 Mart günleri yapılmış olan

⁵⁷ Chatterton 1935, 92.

⁵⁸ Birinci Dünya Harbinde Çanakkale Cephesi Harekatı 1993, 210.

⁵⁹ Allen 1919, 104; Birinci Dünya Harbinde Çanakkale Cephesi Harekatı 1993, 252.

⁶⁰ Birinci Dünya Harbinde Çanakkale Cephesi Harekatı 1993, 209, Belge: 2-3.

⁶¹ Morgenthau 1918, 88.

bombardımanlardır. Morgenthau, müttefik donanmasının günlerce bombaladığı Dardanos tabyasında bir iki önemsiz çizik dışında ciddi hasar olmamasının nedeni olarak, ilk önce gemilerdeki nişancuların zayıflığını düşünmüş, fakat heyet içinde bulunan bir Alman subay, tabyanın konumunun onun vurulmasını önlediğini söylemiştir. Bu subaya göre, tepenin tam üzerinde bulunan tabya denizden bakıldığında ufuk çizgisinin bir parçası gibi görüldüğünden vurulması son derece zor olmaktadır⁶². Gemilerden kolaylıkla vurulabilecek bir hedef olarak görülse de, bu sadece optik bir yanılgıydı⁶³.

Morgenthau, tabyanın durumu dışında bize komutanı olan Hasan Bey'in oldukça ayrıntılı bir tasvirini verir. Komutanlar birkaç gün önce İngiliz gemilerinin saldırısını püskürtmüş olan tabyaya geldiklerinde, Çanakkale Müstahkem Mevkii Komutanı olan Cevat Paşa, Hasan Bey'i yanına çağırması ve bu başarısından dolayı yanaklarından okşamıştır. Aynı şekilde başta Enver Paşa olmak üzere diğer paşalar da Hasan Bey'in sırtını sıvazlayarak takdirlerini göstermişlerdir⁶⁴. Morgenthau "Hasan Bey koyu siyah saçlı, kara gözlü, aşırı derecede alçak gönüllü, ufak tefek bir delikanlıydı. Hasan Bey'in büyük bir alçak gönüllülükle ve saygıyla olayları kısaca özetlemesi komutanları son derece etkilemiş, onu dinlerken gözyaşlarını tutamadılar" der⁶⁵. Cevat Paşa elçiye Hasan Bey'in istikbalinin çok parlak olduğunu söylemiş, fakat üç gün sonra bu kahraman subay şehit düşmüştür.

Morgenthau'nun tarifleri ve tabyanın basit bir çiziminden başka savaş zamanına ait tabyanın tek ayrıntılı fotoğrafı C. Mühlmann'ın *Der Kampf um die Dardalellen 1915* adlı kitabında yer almaktadır. Kitap içinde, levha 8'de (Taf. 8) Dardanos tabyasının doğu yönden çekilmiş bir fotoğrafı yer almaktadır⁶⁶. **(Resim 3)** Resimde iki adet top, topların önünde yüksek toprak tabyalar ile arkalarında derin siperler açıkça görülmektedir. Fotoğraftaki asıl dikkat çekici unsur ise resmin sağ köşesinde ayakta duran üç figürdür. Giyimlerinden uzun kışlık paltolarıyla subay oldukları anlaşılan üç askerin bu resmi soğuk bir mevsimde çekti oldukları açıkça görülmektedir. Ayrıca tabyada ve etrafında herhangi bir yıkım ve tahribatın olmayışı, resmin

⁶² Dardanos tabyası savaşlar sırasında tabyadaki topları tahrip edecek kadar isabetli bir isabet almamıştır. Tabyanın komutanı ve diğer erat tabyaya değil, tabyanın biraz gerisine, sargı yerine düşen bir mermi ile şehit olmuşlardır.

⁶³ Chatterton 1935, 92; Delage 1932, 91.

⁶⁴ Morgenthau'nun aktarmış olduğu bu olay Türk ordusundaki askeri disiplinin yanı sıra, büyük komutanlar ile küçük rütbedeki subaylar arasındaki insani ilişkilerin nasıl olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

⁶⁵ Morgenthau 1918, 88.

⁶⁶ Mühlmann 1927, Taf. 8.

düşman saldırısından önce çekildiğini göstermektedir. Böylece saldırıdan hemen önce çekildiği anlaşılan bu fotoğraftaki subayların tabya komutanları Hasan ve Mefsup Beyler olma olasılığı yüksektir diyebiliriz.

15 Mart'ta gerçekleşmiş olan bu ziyaretin bizim için bir başka önemi elçinin müttefik bombardımanı sonrasında tabya civarında açığa çıkan bazı antik kalıntılardan bahsetmesidir. Morgenthau, Dardanos tabyası civarındaki görüntünün Fransa'daki savaş alanlarını anımsattığını, bombardıman sırasında bazı başlık ve sütun parçalarının açığa çıktığını söyler. Hatta kendisi de "Priamos dönemine" ait olduğunu söylediği bir testi parçasını yerden almıştır. Onun eski eserler konusundaki ilgisini gören heyette bulunan Alman general Mertens, Morgenthau'ya "Savaş bittikten sonra buraya büyük bir turistik tesis-otel yapacağız ve siz Amerikalılara buralarda bulduğumuz eski eserleri satacağız. Bunun için çok fazla kazı yapmamız gerekmeyecek çünkü İngiliz filosu bunu bizim için yapıyor" demiştir⁶⁷. Dardanos tabyasında savaş sırasındaki bombardımanda açığa çıkan ve Mertens ve Morgenthau'nun da görmüş olduğu antik kalıntılar daha tabyanın ilk inşası sırasında Osmanlı otoritelerinin dikkatini çekmişti. 1874 yılında ilk tabya kazısının başlamasıyla çıkacak eski eserlerin muhafazasıyla yeraltında eski binalara rastlanırsa muayene için memur gönderilmek üzere durumun bildirilmesi istenmiştir⁶⁸. Dört yıl sonra da Dardanos tepesinde yapılan hafriyatçı çıkan asar-atika hakkında bir defter düzenlenerek gönderilmesi istenmiştir⁶⁹.

Kurtarma Kazısı

1999 yılı Ocak ayında, Çanakkale Boğazından geçen gemi trafiğini düzenlemek ve emniyet altına almak amacıyla Boğaz kıyılarına radar kulesi dikilmek istenilen bu yerlerden birinin Dardanos antik kentinin bulunduğu alana denk geldiği görülmüştür. Dardanos antik kentinin I.Derece Arkeolojik sit sınırları içinde kalmasından dolayı burada yapılacak olan radar kulesi inşaatından önce arkeolojik kurtarma kazısı yapılması gerekmiştir. 2001 yılında, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 26.02.2001 tarih ve 1643 sayılı kazı ruhsatı ile başlayan arkeolojik kurtarma kazısı, 09–24.07.2001 tarihleri arasında toplam 16 gün sürmüştür.

Kurtarma kazısı için seçilen alan, radar kulesinin yapılacağı Dardanos höyüğü'nün bulunduğu tepenin üzerinde, bir sıra halinde yerleştirilmiş olan

---

⁶⁷ Morgenthau 1918, 88.

⁶⁸ Arşiv Belgesi: 19/R/1291 (Hicri) Dosya No:18 Gömlek No:94 Fon Kodu: MF.MKT.

⁶⁹ Arşiv Belgesi: 04/Ş/1296 (Hicri) 1878/1879 Dosya No:63 Gömlek No:158 Fon Kodu: MF.MKT.

toplardan 4. ve 5. top arasındaki boşluğun doğusundadır. 11x11 m. boyutlarında ve kabaca altıgen şeklinde olan kazı alanı, çıkan buluntulara göre daha sonra güney yöne doğru genişletilmiştir. **(Resim 4)**

Kazı, radar kulesi temelinin açılacağı 11x11 m. boyutlarındaki açmanın tamamında aynı anda başlatılmıştır. Çalışmalarda önce buradan geçmekte olan asfalt kaplama sökülmiş ve altındaki stabilize tabaka kaldırılmıştır. Bu tabakanın kaldırılmasından sonra 20 cm.lik kesitler halinde kazı yapılarak, kazılan her 20 cm.lik kesit toprağı içinden çıkan buluntular ayrı torbalarda toplanmıştır.

I. 0-20 cm. tabaka: Asfalt yolun hemen altındaki ilk kazılan toprak tabakasıdır. Bu tabakada daha çok son dönem imar çalışmalarının izleri görülmektedir. Antik dönem seramikleri homojen olmayıp, çeşitli dönemlere aittir. Bu tabakadan modern dönem buluntularının yanı sıra Geç Osmanlı dönemi buluntularda çıkmıştır.

II. 20-40 cm. tabaka: Bu tabaka içinden modern dönem buluntuları çıkmamakla birlikte, antik dönem buluntuları homojen değildir. Kazılan toprak içinden bol miktarda şarapnel parçaları ve çeşitli savaş malzemesi artıkları çıkmaya başlamıştır.

III. 40-60 cm. tabaka: Bu tabakada açmanın doğusunda daha çok, geç geometrik.- geç arkaik dönem seramikler ile birlikte daha homojen bir durum gözlemlenirken, açmanın batısındaki antik buluntular yine karışık ve çeşitli dönemlere aittirler. Fakat açmanın tamamında şarapnel parçaları ve diğer savaş kalıntıları yoğun olarak çıkmaktadır.

IV. 60-70 cm. tabaka: Bu tabaka ana toprak üzerinde bulunan son kültür tabakasıdır. Bir önceki tabakadan farklı olarak açmanın batısında kuzey-güney doğrultusunda uzanan tek sıra taştan bir duvar ile bu duvarın kuzey doğusunda yarım daire şeklinde bir taş örgüsü çıkmaya başlamıştır. Ayrıca açmanın biri tam ortasında olmak üzere, kuzey doğu ve doğusunda ana toprak içinde kazılmış çöp çukurları (Bothroslar) görülmüştür⁷⁰. Kazı çalışmaları bu aşamadan sonra açmanın doğusunda sadece çöp çukuru çevresinde ve içinde, açmanın batısında çıkan çöp çukurlarıyla birlikte tamamında devam etmiştir.

---

⁷⁰ Bothros: Kutsal çöp çukuru. Antik çağlarda tapınaklarda tanrı ve tanrıçalar için kurban edilen hayvanlara ait kemikler ile başlılanan hediyeler ve adaklar içinde değersiz sayılanları zaman zaman tapınak yakınına açılan çukurlar içine gömülürdü. Kutsal sayılan bu çöp çukurları (Bothroslar) içinden çıkan buluntular, tapınakların tarihlendirilmesi ve tapınağın kullanım aşamalarını yansıtmaları bakımından son derece önemlidirler.

Açmanın batısında devam eden çalışmalarda biri açmanın kuzey doğusunda, diğeri doğusunda olmak üzere iki adet antik dönem çöp çukuru ile bu çukurların arasında iki basamak taş merdivenle inilen bir korugan çukuru ortaya çıkartılmıştır. **(Resim 5)**

Kazının arkeolojik sonucu Dardanos höyüğünün bu kesiminde üzerinde tabya ve siper yapmak amacıyla derin bir hafriyat yapıldığı, kazı yapmış olduğumuz bu alanda hafriyatın neredeyse ana toprağa kadar indiği anlaşılmıştır. Bu nedenle höyüğün geç dönemlerine ait tüm kültür katları daha önceden kaldırılmış durumdadır. Kazıda Dardanos antik kentinin en erken dönemine ait olduğunu düşündüğümüz ana toprak üzerindeki ilk yerleşime ait kültür katı ile ana toprağa kazılmış bothroslar dışında antik çağlara ait buluntu çıkmamıştır. Höyüğün ilk yerleşimine ait olan bu kültür katı da savaş sırasında büyük ölçüde tahrip olmuştur.

Kazılar sırasında tahrip olmamış tabanlardan topladığımız seramik parçalarından buradaki yerleşimin en erken M.Ö. 7. yüzyıl ortalarında başlamış olduğu söylenebilir. Bizim sadece taban ve üst seviyelerine kadar olan kısımlarını ortaya çıkardığımız Bothrosların ait oldukları tabanlar maalesef ele geçmemiştir. Tepe üzerinde yoğun olarak açığa çıkmış olan bu çöp çukurlarının gerek içinde bulunan parçalardan, gerekse tepe üzerinde bulunmalarından dolayı, bunların burada bulunan bir kutsal alana ait olma olasılıkları yüksektir. Bölgede incelemeler yapan Cook, 1880 yıllarında Troia'yı kazan Schliemann'ın zamanın Çanakkale valisi Cemal Paşa'nın izniyle Dardanos'ta kazılar yaptığını ve kent in akropolünün bizim de kazı yaptığımız alanda, "Şehitlik Bataryası'nın" bulunduğu yerde olması gerektiğini bildirir⁷¹. Kazı alanında Dardanos tabyasının bulunmasından dolayı bu kutsal alana ait üst yapı kalıntıları ortadan kaldırılmış olmalıdır.

Kurtarma Kazısında Savaş Alanı Arkeolojisi

Dardanos kurtarma kazısının bizim için asıl sürpriz buluntuları antik döneme ait bu çöp çukurların dışında ortaya çıkardığımız yakın dönem mimari kalıntıları oldu. Kazı çukurunun batı kesitinde daha önceden saptadığımız, kuzey-güney doğrultusunda tek sıra taş duvar olarak çıkmaya başlayan mimari kalıntının aslında buradaki tabyanın destek duvarı olduğu anlaşılmıştır. **(Resim 6-7)** Duvar, ana toprak içinde kazılmış, yaklaşık 120 cm. derinliğinde ve 9 m. uzunluğundadır. Duvar kuzeyde açmanın kuzey kesitin içerisinde devam etmektedir. Hafif meyilli olarak ve çoğunlukla etraftan toplanmış orta büyüklükte taşlardan örülmüş olan duvarın üst kısmı

⁷¹ Cook 1973, 58.

ait olduğu tabyayla birlikte ortadan kalkmış durumdadır. Duvarın dış tarafında taşlar arasına saplanmış durumda çok sayıda şarapnel parçası bulunmuştur. **(Resim 8)** Duvar ilk çıktığında tabyaya gelen siperlerden biri olduğu düşünölmüşse de, duvarın doğusunda, duvar boyunca yaptığımız sondajda bunu kanıtlayacak herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır. Ayrıca bunun bir siper olması durumunda uzun süre kullanılacağı ve bu süre sonunda top ateşiyile örtölmüş olsa bile tabanında bu kullanıma ait izlerin kalacağı açıktır. Duvarın tabyanın tahkimatı sırasında yapıldığı, ana toprak içine temeli kazılarak dış tarafının gene toprakla örtöldüğü kazı sırasında ortaya çıkarılmıştır. Üstelik ana toprakta açılmış olan çukur bir sipere göre oldukça dardır. Bunun siper çukuru olmadığını gösteren bir diğer kanıt 15 Mart 1915 tarihinde Dardanos Tabyasını gezen H. Morgenthau'nun tabyayı gösteren bir çizimidir. Bu çizimde tabyaya giden siperlerin ahşap destekli oldukları açıkça görölmektedir.

Açmanın doğusundaki diğer geç dönem mimari kalıntısı Bothros-I ve Bothros-II arasında saptadığımız korugan çukurudur. **(Resim 9)** İstinat duvarının ortasında, sadece iki taş merdiven basamağı bulunan giriş kısmına ait kalıntısını saptayabildiğimiz bu korugan yaklaşık 2x2 m. boyutlarında ve 2,8 m. derinliğindeydi. Girişte en üstteki basamağın iki yanında çok az bir kısmı korunmuş olan ahşap pervazlardan burada ahşap bir kapının var olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca merdivenlerin iç kısmında kuzey duvarı üzerindeki harç izleri ve üzerindeki boya burasının sıvalı ve boyalı olduğunu göstermektedir. Aşağıya doğru inen iki taş basamak dışında başka taş basamaklar çıkmamış olsa da koruganın tabanı basamaklardan 120 cm. daha aşağıdadır. Bu da koruganın tabanına inen merdivenlerin ahşap olabileceğini akla getirmektedir.

Bu korugan çukuru içinden kazının tamamında bol miktarda bulduğumuz şarapnel parçaları dışında bulduğumuz askeri mühimmat parçaları, burasının ne amaçla kullanılmış olduğunun da kanıtıdır. Çukurun tabanında bulduğumuz parçalardan biri, üzerinde Almanca yazılarıyla ve çizimleriyle birlikte bulduğumuz bir çinko kutu kapağıdır. Top füyelerini muhafaza amacıyla kullanılmış olan bu parçadan bu korugan içinde top füyesi ve benzeri mühimmatın depolanmış olabileceği anlaşılmaktadır.

Bu korugan etrafında ve içinde yaptığımız kazıda hem yan duvarlarında, hem de tabanında yoğun olarak şarapnel parçaları çıkmıştır. Bu parçalardan bazıları in-sitü olarak duvarları parçalayıp, toprağa saplanmış olarak bulunmuştur. **(Resim 10-11)** Bu koruganın da bu bombardıman sırasında tahrip olduğu açıktır. Fakat kazı sırasında toprak altında herhangi bir dolu

mühimmat bulunmamasından bombardımandan sonra tahrip olan korugandaki malzemenin tamamen boşaltıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca tüm kazı sırasında da böyle bir mühimmat bulunmadığı gibi, antik döneme ait kemik parçaları dışında insan iskeletine ait herhangi bir parça da çıkmamıştır.

18 Mart öncesinde ve 18 Mart günü Birleşik Filo tarafından defalarca ateşe tutulmuş olan Dardanos tabyasına düşen mermilere ait çeşitli boylarda demir şarapnel parçaları, top tapaları, tapa koruyucusu, fünye parçası, bakır top segman parçaları ve yanmamış barut çubukları bulunmuştur.

Tabya, 19 Şubat–18 Mart tarihlerinde Birleşik Filo’dan Albion, Triumph, Canopus, Prince George, Swiftsure, Majestic, Vengeance, Suffen ve Lord Nelson savaş gemileri tarafından bombardıman edilmiştir. Bu gemiler dışında da özellikle 18 Mart günü diğer birçok İngiliz ve Fransız savaş gemisinin hedefi olmuştur. Kazıda bulunan şarapnel parçalarının incelenmesinden bunların, 30 ve 19 cm. çaplı top mermilerine ait oldukları anlaşılmıştır. Dardanos tabyasını bombardıman etmiş olan gemilerden Canopus ve Swiftsure dışında tamamı 305 mm.lik toplara sahiptir⁷². Ayrıca 190.5 mm.lik toplar sadece Swiftsure ve Triumph muharebe gemilerinde bulunmaktadır⁷³. Bu gemilerden Swiftsure sadece 2 Mart günü harekate katılmışken, Triumph hem 25 Şubat günü tabyaya yapılan ilk bombardımanı, hem de tabyaya en fazla zarar veren –belki de Hasan ve Mefsup Beylerin şehit olmasına neden olan- 18 Mart’taki bombardımanı yapmıştır. Böylece kazı alanında bulunan şarapnel parçalarının büyük ölçüde Triumph’tan atılan toplara ait olduğunu söylemek mümkündür⁷⁴. **(Resim 12)** Savaşı anlatan İngiliz belgelerinde öğlen saat 12.06 sularında, Prince George ve Triumph gemilerinin Mesudiye (No. 7), Yıldız (No. 9) ve Dardanos (No. 8) tabyalarını etkisiz hale getirmek için yoğun bir ateşe başladıkları yazmaktadır⁷⁵. İşte Hasan ve Mevsuf Beylerin şehit düştükleri an da bu olmalıdır.

Kazıda bulunan diğer savaş malzemeleri daha çok Dardanos tabyasında kullanılmış olan parçalardır. Bunlar içinde malzeme sandıklarına ait pirinç

---

⁷² Gill 1918-19, 69-70 (Alliaed Fleet at Dardanelles); Birinci Dünya Harbinde Çanakkale Cephesi Harekatı 1993, Çizelge 11 (Fighting Ships 1914)

⁷³ Gill 1918-19, 69-70 (Alliaed Fleet at Dardanelles); Birinci Dünya Harbinde Çanakkale Cephesi Harekatı 1993, Çizelge 11 (Fighting Ships 1914)

⁷⁴ Triumph deniz hareketından sonra başlayan kara savaşları sırasında 25 Mayıs’taki kara savaşlarını desteklemek üzere Kabatepe açıklarında hareket halinde iken Alman U-21 denizaltısı tarafından torpillenerek batırılmıştır. Burt 1988, 262.

⁷⁵ Chatterton 1935, 134.

vidalar, çeşitli çiviler, bir işaret fişeği kovanı, işaret fişeği kutu kapağı ve çinko kutu parçaları ile üzerinde Almanca yazılar bulunan kutu kapağıdır. Gerek üzerindeki çizimden, gerekse Almanca yazılardan, çinko kapağın bir top fünüyesi sandığına ait olduğu anlaşılmıştır. Essen'deki fabrikalarda imal edilmiş bu fünüyelerden 150 mm.lik toplara ait on âdeti bir kutu içinde bulunmaktadır⁷⁶.

Kazı sonunda açmanın kuzeyinde çıkan bu buluntular nedeniyle buraya yapılması düşünülen radar kulesinin daha güneye kaydırılmasına karar verilmiştir. Bu nedenle de açma güney yöne doğru 8 m. daha genişletilmiştir. Genişletilen yeni alanda diğer açmanın doğusunda saptadığımız istinat duvarının küçük bir bölümü daha ortaya çıkarılmıştır. Fakat bu alanda çok daha geç bir tarihte, II. Dünya Savaşı yıllarında yerleştirilmiş olduğunu düşündüğümüz bir topa ait beton tabiye bulunmuştur. Maalesef ana toprağa kadar inen bu beton tabiyenin temelleri burada mevcut olan daha eski tabya kalıntılarını tamamen ortadan kaldırmıştır. Genişletilen bu alanda daha başka kalıntıya rastlanmadığından, radar kulesinin ilk planlanan yerinin 10 m. daha güneyine yapılması gerektiğine karar verilerek kazı çalışmaları tamamlanmıştır.

Buluntular

Müttefik Toplarına Ait Parçalar

Şarapnel Parçaları: Kazıda bulunan şarapnel parçaları içinde çapları ölçülebilenler çoğunlukla 30 ve 19 cm. çaplı top mermilerine aittir. Yaklaşık 14 büyük (10-30 cm.) parçanın dışında yüzlerce daha küçük şarapnel parçası kazının farklı tabakalarından bulunmuştur. **(Resim 13)**

Fünüyeler: Kazı alanında dört adet top ateşleme fünüyesi ele geçmiştir. Bulardan biri yaklaşık 9 cm. uzunluğunda ve 4 cm. çapındaki pirinçten yapılmıştır. Zaman ayarlı olduğu anlaşılan fünüye patlamanın etkisiyle parçalanmıştır. Fakat buna rağmen bu fünüyenin 30 cm.lik top mermilerinden birine aittir. Bulunan diğer iki fünüye küçük parçalar olduğundan, 30 cm. kalibre bir top mermisine ait olması dışında bilgi veremekteler. Son fünüyenin sadece top mermisi üzerine takılan üst bölümü ele geçmiştir. Daha küçük kalibreli bir topa ait olduğu anlaşılan bu fünüye parçası da pirinçten yapılmıştır. **(Resim 14)**

---

⁷⁶ Fünüye kutusu kapağı üzerindeki kağıt etiket Troia kazısı restoratörlerince temizlenmiş ve üzerindeki yazılar okunabilmiştir. Ağustos tarihli fünüyeler 1915 yılının yaz aylarından sonra kullanılmış olmalıdır.

Mermi Tapaları: Top mermilerinde kullanılan mermi tapalarından dört adet bulunmuştur. Bunlardan daha büyük olan ikisi aynı çapta olup, olasılıkla aynı kalibreli top mermilerine aittir. Diğer ikisi de ufak kalibreli top mermilerinde kullanılmıştır. (**Resim 14**)

Top Segmanı Parçası: Demirden yapılan top mermilerin alt kısmında, merminin namlu içindeki yivlere yerleşerek düzgün ve isabetli atış yapılmasını sağlayan pirinç segmana ait iki parçadır. 13 ve 9 cm. uzunluğunda ve 2 cm. genişliğindeki parçalar üzerinde top namlusuna ait yivlerin izleri vardır. Bu segman parçaları gene Dardanos tabyasında çok sayıda örneğini bulduğumuz 19 cm.lik top mermilerinin üzerindeki segman yatağına uymaktadır. (**Resim 15**)

Top Mermisi Ucu: Kazıda bir adet bulunan top mermisi ucu 22 cm. uzunluğunda ve 10 cm. çapındadır. Demirden yapılmış olan bu uç, top mermisinin ucunda bulunan füyeyi korumak ve merminin havada daha aerodinamik yol almasını sağlamak için takılmaktaydı. Metal uç kazı alanında bulunan 30 cm.lik top mermilerinden birine tamamen uymaktadır. (**Resim 15**)

Barut Çubukları: Gemilerden atılan top mermileri içinde kullanılan uzun barut çubuklarından patlamadan kalmış olan çok sayıda örnek kazı alanında bulunmuştur. Bunlardan beş adeti örnek olarak alınmıştır. 1 cm. çapında içi boş gri-siyah renkli çubuklar 5-14 cm. uzunluğundadırlar. Toprak altında bunca yıl kalmasına rağmen yanma özelliklerini yitirmemiştir. (**Resim 16**)

Dardanos Tabyasına Ait Buluntular

Top Mermisi Kovanları: Dardanos tabyasındaki 15 cm.lik toplarda kullanılmış olan iki top mermisi kovanı tabya kazısının yaklaşık 20 m. güneyinde, yaklaşık 2 m. derinlikte toprak içinde bulundu. Sıralanmış bir şekilde çıkan kovanların yanında başka bir mühimmat ya da askeri kalıntının bulunmayışı, bu kovanların bombardıman sırasında gömülmüş olduğu düşünülmektedir. (**Resim 17**)

İşaret Fişeği Kutusu ve Kovanı: Dardanos tabyasında görev yapan subayların kullandığı işaret fişeklerinin yerleştirildiği kutunun alt kısmına ait çinkodan yapılmış dikdörtgen bir parçadır. 20x6 cm. boyutlarındaki kutu içinde fişeklerin yerleştirildiği beş yuvarlak boşluk bulunan ahşap yatak yer alır. Kazı sırasında bulunan pirinç bir işaret fişeği kartuşu buraya uymaktadır. İşaret fişeği kutusu kazıda merdivenlerle inilen küçük depo odasında bulunmuştur. (**Resim 18**)

Çinko Kutu Parçaları: Tabya kazısında, depo odasında bulunan bir başka buluntu çinko cephane kutusuna ait parçalardır. Hem parçalanmış olması, hem de üzerindeki şarapnel deliğinden kutunun yakınına düşen düşman mermisinin patlaması sırasında tahrip olduğu anlaşılmaktadır. Aynı yerde bulunan fünye kutusu kapağından, bu parçaların da benzer bir fünye kutusuna ait olduğunu göstermektedir. **(Resim 18)**

Fünye Kutusu Kapağı: Kazıda bulunan en önemli buluntulardan biri üzerinde halen kağıt etiketi korunmuş olan fünye kutusuna ait çinko kapaktır. 18.5X12.5 cm. ölçülerindeki kapak üzerinde beyaz renkli kağıt etikette füyelerin üretildiği fabrika (Essen) ve üretim tarihi (Ağustos 1915) yanı sıra kullanılan füyelerin bir çizimi de yer almaktadır. **(Resim 19)**

Diğer Küçük Buluntular: Kazıda bulunan diğer küçük buluntular; iki pirinç çivi, bir bomba fünyesi parçası, iki metal halka ve bir metal objenin yanı sıra bir elbise düğmesi ve bir kemer tokasıdır. Özellikle son ikisi tabyada görevli subay ve erlerin kişisel eşyalarındandır. **(Resim 20)**

Sonuç

Amerikan iç savaşı, savaş meydanları ile Avrupa’da I. Dünya savaşına ait siperlerde uzun yıllardan bu yana yapılmakta olan arkeolojik kazılar Türkiye’deki savaş alanlarında yapılmamaktadır⁷⁷. Dardanos antik kentinde gerçekleştirdiğimiz kurtarma kazısı şimdiye kadar Türkiye’de yapılmış olan arkeolojik kazılar içinde yakın tarihimizi aydınlatmaya yönelik tek kazıdır. Kentin akropolünün bir bölümünü ortaya çıkarmaya yönelik olarak başlanmış olan çalışmanın sonucunda, Antik kentin kutsal alanının bir bölümünün yanı sıra, Dardanos tabyasının küçük bir parçası ve savaşa ait kalıntılar bulunmuştur. Bu yazımızda daha çok Dardanos’un tabya yönünü ve savaştaki rolünü ortaya koymaya çalıştık.

Kazı çalışmaları sonucunda, birçok insanın iyi bildiğini düşündüğü yakın tarihle ilgili yerlerin zamanla kaybolduğu ya da değiştiği anlaşılmıştır. Bizim dar bir alanda, sınırlı zaman ve işçiyile yaptığımız kazı sonunda oldukça önemli sonuçlar alınmıştır. Bunlar;

1-1915’ten bu yana yeri kaybolan tabyanın gerçek yeri tam olarak ortaya çıkartılmıştır.

---

⁷⁷ Laffin 1987, Battlefield Archaeology.

2- Çanakkale savaşlarıyla ilgili bütün kitaplarda müttefik donanması tarafından nasıl ateşe tutulduğu açıklıkla anlatılan tabya üzerinde, bu bombardımanın izleri bulunmuştur

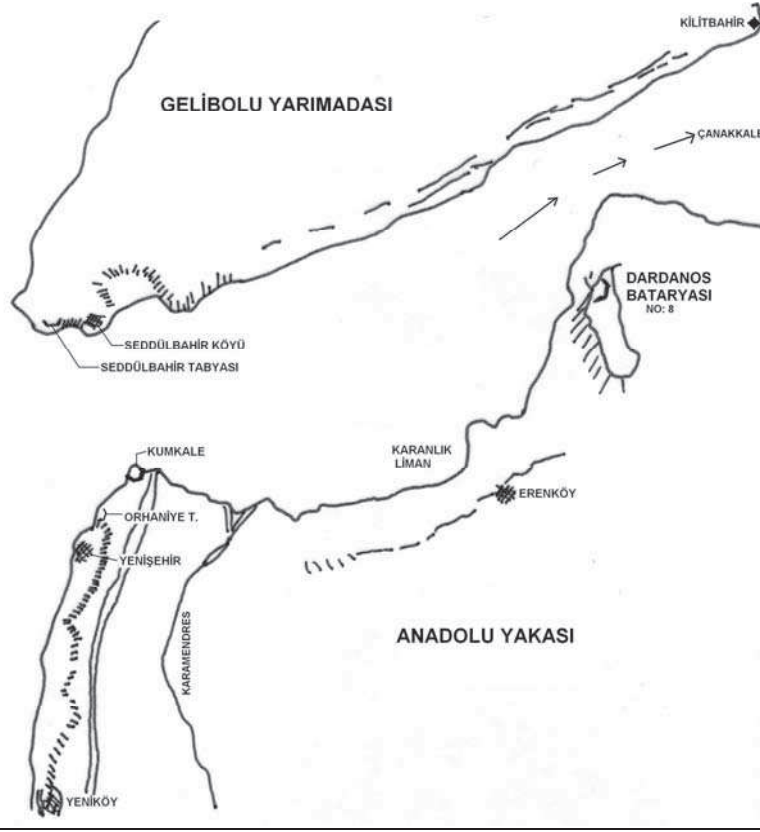
Kazı alanında metrekarede en az 3-4 adet bulduğumuz şarapnel, savaşlarda buraya düşen binlerce merminin çok az bir kısmıdır. Sadece bu parçalar bile bombardımanın ne derece korkunç olduğunu ve böyle bir ortamda top başında görevine devam edebilmenin de ne büyük bir cesaret istediğini gösterir.

Dardanos kazısından çıkan bir başka sonuç, Çanakkale savaş alanlarında yapılacak her türlü kazı ve düzenlemeler öncesinde mutlaka arkeolojik bir kazı yapılmasının gerekliliğidir. Son yıllarda “Barış Parkı” projeleriyle tekrar gündemde olan Gelibolu Yarımadasında yapılacak uygulamalarda bu konuya da dikkat edilmesi gerekmektedir.

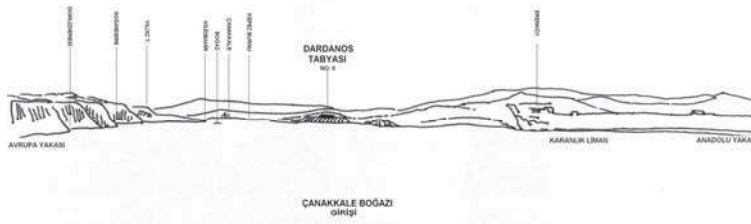
KAYNAKÇA

- Allen 1919 G. H. Allen, *The Great War* (Philadelphia, 1919).
- Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V. Cilt, Çanakkale Cephesi Harekatı I. Kitap (Haziran 1914 – 25 Nisan 1915) (Ankara, Genelkurmay Basım Evi, 1993).
- Burt 1988 R. A. Burt, *British Battleships 1889–1904*. (Annapolis, 1988).
- Bush 1975 W. Bush, *Gallipoli* (London, 1975)
- Callwell 1919 C. E. Callwell, *The Dardanelles* (Boston and New York, 1919)
- Chatterton 1935 E. K. Chatterton, *Dardanelles Dilemmama* (London, 1935)
- Cook 1973 J. M. Cook, *The Troad* (Oxford, 1973).
- Corbett 1921 J. S. Corbett, *History of the Great War Based on Official Documents*, vol. 2, *Naval Operations* (London, 1921).
- Delage 1932 E. Delage, *The tragedy of the Dardanelles* (London, 1932)
- Duyuran 1960a R. Duyuran, "Decouverte d'un tumulus pre-s de l'ancienne Dardanos". *Anadolu V* (1960). 9-12.
- Duyuran 1960b R. Duyuran, "Canakkale'de eski Dardanos şehri yakında bulunan Tümülüs hakkında ön Rapor," *TAD X-1* (1960) 64.
- Erhat 1978 E. Erhat, *Mitoloji Sözlüğü* (İstanbul, 1978).
- Erickson 2001 E. J. Erickson, "Strength against Weakness: Ottoman Military Effectiveness at Gallipoli, 1915" *The Journal of Military History* 65, No. 4 (2001) 981-1011.
- Forni 1964 A. Forni, *Brit. Mus. Cat. Troas* (Edit.) (Bologna, 1964).
- Frothingham 1925 T. G. Frothingham, *The Naval History of the World War: Offensive Operations 1914-1915* (Cambridge, Harvard Univ. Press, 1925)
- Gilbert 2005 M. Gilbert, *The Routledge Atlas of First World War* (London, 2005).
- Gill 1918-19 C. C. Gill, *Naval Power in the War (1914-1918)* (New York, 1918-19).
- James 1965 R. R. James, *Gallipoli* (London, 1965).
- Karal 1994 E. Z. Karal, *Osmanlı Tarihi Cilt 5* (Ankara, 1994).
- Körpe 2004, R. Körpe, "Son Arkeolojik Kazı Buluntuları Işığında Dardanos Antik Kenti", *Kubaba 3* (2004) 25-27.
- Körpe 2008 R. Körpe, "Türk Hakimiyeti Öncesi Çanakkale Boğazında Yapılan Savaşlar", *Çanakkale Tarihi* (İstanbul, 2008) 73-80.
- Laffin 1987 J. Laffin, *Battlefield Archaeology* (New York, 1987).
- Leaf 1923 W. Leaf, *Strabo on the Troad* (Cambridge, 1923).
- Massie 2003 R. K. Massie, *Castles Of Steel* (New York, 2003)
- Mc Pherson 1920 W. L. Mc Pherson, *A Short History of the Great War* (New York and London, 1920).
- Moltke 1999 H.von Moltke, *Türkiye Mektupları* (Çev. Hayrullah Örs) (İstanbul, 1999).
- Moorehead 1982 A. Moorehead, *Gallipoli* (Baltimore, 1982).

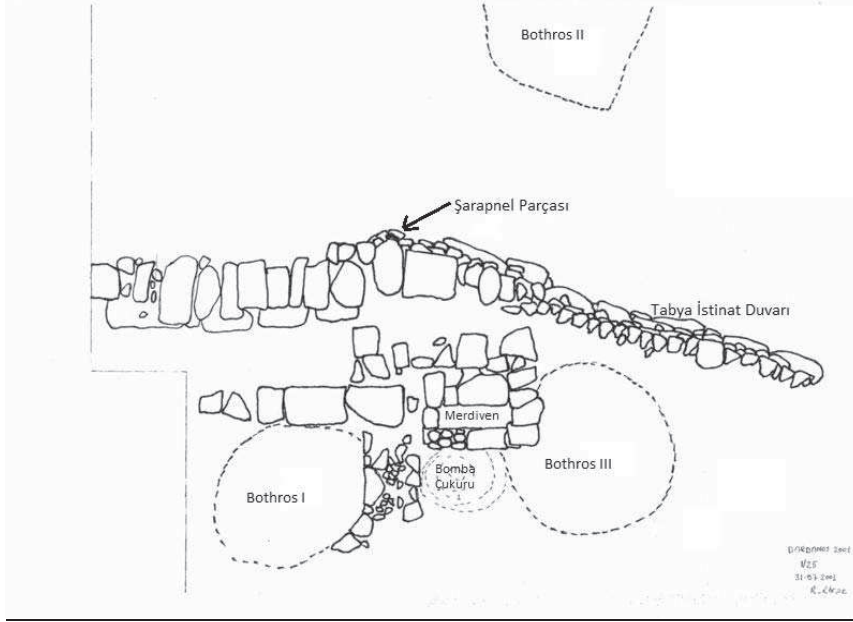
- Morgenthau 1918 H. Morgenthau, Ammassador Morgenthau's Story (New York, 1918).
- Moorehead 1956 A. Moorehead, Gallipoli (London, 1956).
- Mühlmann 1927 C. Mühlmann, Der Kampf um die Dardalellen 1915 (Berlin 1927)
- Nykiel 2004 P. Nykiel, Minesweeping Operations in the Dardanelles (February 25-March 17, 1915) *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ* 2 (2004), 81-116.
- Özkan 1990 T. Özkan, "Dardanos Höyüğü-Nekropolü Kurtarma Kazısı," *I. Müze Kurtarma Kazıları Semineri* (Ankara,1990).
- Penn 1999 G. Penn, Fisher, Churchill and the Dardanelles (S. Yorkshire, 1999).
- Reynolds 1916 F. J. Reynolds, The Story of the Great War (New York, 1916).
- Schwerteck 1997 H. Schwerteck, "Dardanos" *Der Neue Pauly*. Band 3 321.
- Sear 1979 D. R. Sear, Greek Coins and Their Values (London, 1979).
- Sevin 2001 V. Sevin, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I (Ankara, 2001)
- T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No: 71 "Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I" (Ankara, 2005).
- Uzunçarşılı 1988 İ. H. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi Cilt 3, I. Kısım, Cilt 4, I. Kısım (Ankara, 1988).
- Vego 2008 M. Vego, Major Naval Operations (Newport, 2008).
- Wheeler 1922 H. F. B. Wheeler, The Story of the British Navy (New York, 1922).

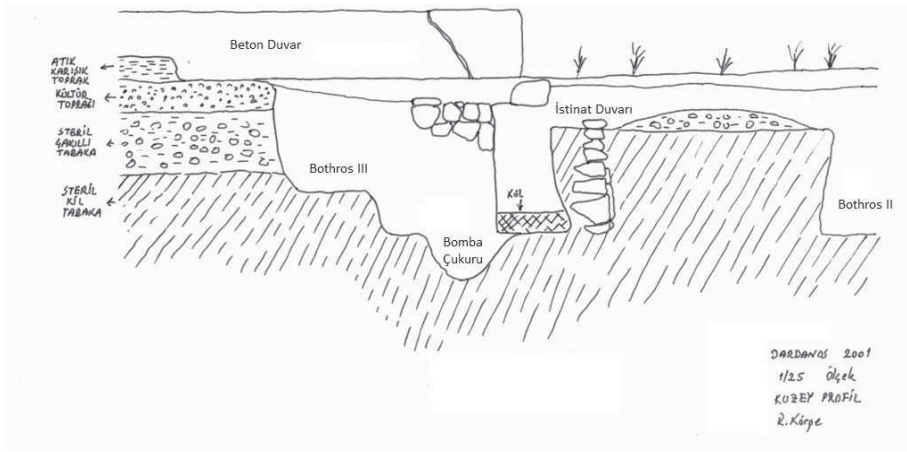
Harita 1: Çanakkale Boğazının girişi. Sağda, Dardanos tepesi üzerinde Dardanos Tabyası ve Boğaz girişinde diğer tabyalar. (E. K. Chatterton, Dardanelles Dilemmama)

Çizim 1: Çanakkale Boğazının girişinin denizden görünümü. Tam karşıda tepe üzerinde Dardanos Tabyası bulunmaktadır. (E. K. Chatterton, Dardanelles Dilemmama)

Çizim 2: Kazı sonrasında ortaya çıkan Dardanos Tabyasına ait mimari kalıntılar. (Reyhan Körpe, Dardanos Kurtarma Kazısı 2001)

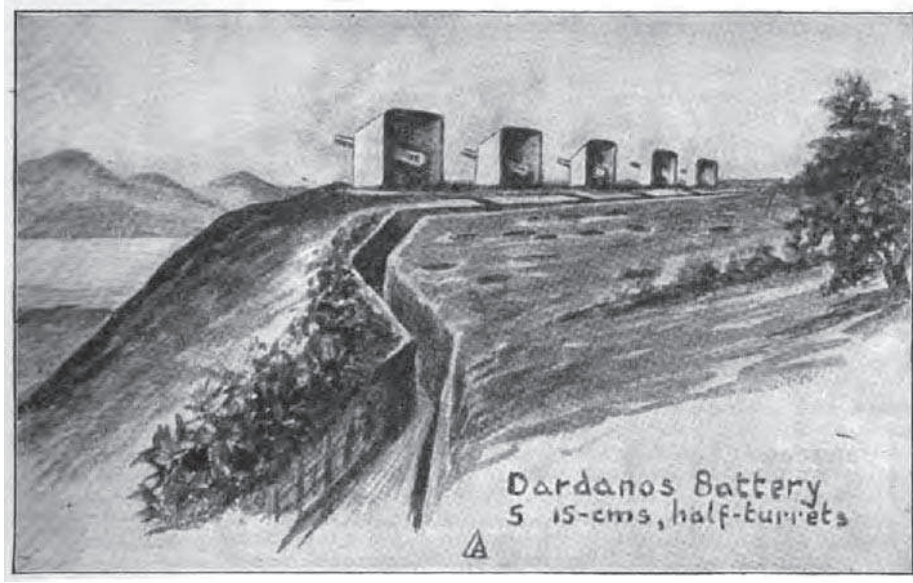

Çizim 3: Kazı çukurunun kuzey profilinin çizimi. Kültür tabakaları ile mimari buluntuların görünümü. (Reyhan Körpe, Dardanos Kurtarma Kazısı 2001)

Resim 1: II. Abdülhamit albümündeki Dardanos tabyasının ilk fotoğrafı

Resim 2: Dardanos Tabyası ve üzerindeki topların kara kalem çizimi (H H. Morgenthau, Ammassador Morgenthau's Story)

Resim 3: *Dardanos Tabyasının nadir bir fotoğrafı. Fotoğrafta tabya üzerindeki toplar çam dallarından yapılan kamuflajla birlikte görülüyor. Sağ altta ise tabyanın komutanları olabilecek üç subay kışlık elbiseleriyle ayakta poz vermişler. (C. Mühlmann, Der kampf um die Dardanellen 1915)*

Resim 4: *Kazı yapılan alanın güney batı yönden görünümü.*

Resim 5: Antik dönem çöp çukuru (Bothros) ile bu çukurların arasında iki basamak taş merdivenle inilen bir korugan çukuru ve hemen önde 30 cm.lik bir top mermisinin uç kısmı.

Resim 6: Kazı alanında kuzey-güney doğrultusunda yapılmış, tabyanın destek duvarı olarak yapılmış tek sıra taş duvar.

Resim 7: Aynı taş duvarın güneye doğru uzayan kısmı.

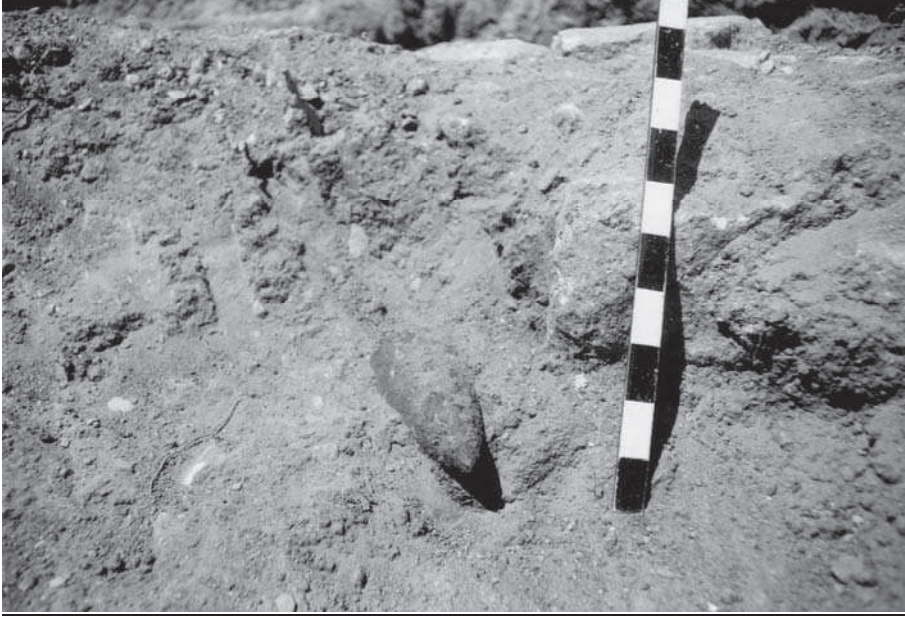
Resim:8: Destek duvarı içindeki 30 cm.lik top mermisine ait büyük bir şarapnel mermisi. Parça buraya saplanmış olabileceği gibi, duvar inşaatı sırasında da yerleştirilmiş olabilir.

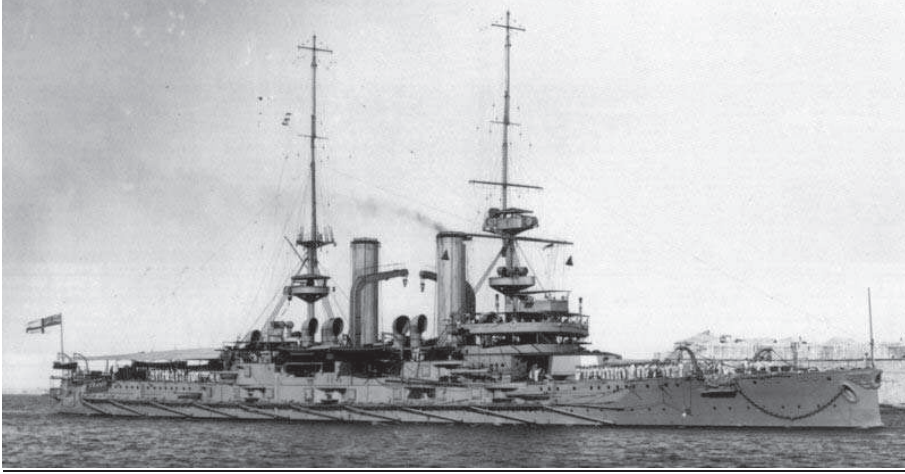
Resim 9: Açımanın doğusunda, Bothros-I ve Bothros-II arasında, tabyaya ait mimari kalıntılar ve iki basamak ile inilen cephanelik olarak kullanılmış olan korugan çukuru.

Resim 10: Kazı sırasında bulunan 30 cm.lik top mermisine ait büyük bir şarapnel parçası.

Resim 11: Kazı sırasında korugana yakın bir yerde bulunan 30 cm.lik top mermisi ucu.

Resim 12: Dardanos tabyasını en fazla bombardıman eden gemilerden biri olan HMS Triumph zırhlısı.

Resim 13: Kazı alanında bulunan çeşitli çap ve boyuttaki şarapnel parçalarının bir bölümü.

Resim 14: Kazı alanında bulunan atılmış top fünüyesi, top tapası ve top mermilerine ait pirinç segman parçaları.

Resim 15: 30 cm.lik top mermisinin uç kısmına ait şarapnel parçası, füyve ve kuruyucu uç.

Resim 16: Kazı alanında bulunan atılan top mermilerine ait yanmadan kalmış barut çubuklarından örnekler.

Resim 17: Dardanos Tabyasının topraklarında kullanılmış 15 cm.lik topraklara ait iki boş kovana.

Resim 18: Dardanos tabyasında görev yapan subayların kullandığı çinko işaret fişegi kutusu ve kovana ile top füyelerinin konulduğu çinko kutu parçaları.

Resim 19: Dardanos Tabyasının toplarına ait Almanya Essen kentinde yapılmış ateşleme füyelerinin konulduğu çinko kutu kapağı.

Resim 20: Kazıda bulunan diğer küçük buluntular; iki pirinç çivi, bir bomba füyesi parçası, iki metal halka ve bir metal objenin yanı sıra bir elbise düğmesi ve bir kemer tokası.